

Все найденные нами примеры лексически обусловленных фразеологических ошибок мы свели к следующим типам:

- (1) замена компонента фразеологизма:
  - а) активация слова, схожего с фразеологизмом по значению: *There's a fly in the ointment.* = *There's a hitch in the ointment*;
  - б) ассоциация компонента фразеологизма с другим словом: *Joseph's coat of many colors.* = *Joseph's shirt of many colors*;
  - в) ассоциация слова с другим словом в составе фразеологизма: *The cure is worse than the disease.* = *The cure is worse than the remedy*;
- (2) частичная замена на другой фразеологизм: *start the marriage off the right footroad* ⇒ *start the marriage on the right rock*.

Выводы. В результате проведенного анализа мы пришли к заключению, что слова и фраземы не строго разграничены в ментальном лексиконе. С одной стороны, сходство семантики слов и фразем может приводить к лексическим заменам. С другой – наличие в составе двух фразеологизмов общих слов может привести к активации лексического состава второго фразеологизма. Кроме того, может возникнуть ошибка, спровоцированная совпадением структуры и / или семантики двух фразем с последующим образованием контаминации. Для возникновения подлинной контаминации обычно недостаточно совпадения компонентов, необходима одновременная активация концептов фразеологизмов.

Література

1. Bobrov, S. On catching onto idiomatic expressions / S. Bobrov, S. Bell // *Memory and Cognition*. – 1973. – № 1. – P. 343–346.
2. Cutting, J. That's the way the rookie bounces: Syntactic and semantic components of experimentally elicited idiom blend. / J. Cutting, K. Bock // *Memory and Cognition*. – 1997. – № 25. – P. 57–71.
3. Katz, J. Semantic interpretation of idioms and sentences containing them / J. Katz, P. Postal // *Quarterly Progress Report* № 70. – Cambridge, MA : MIT Research Laboratory of Electronics, 1963. – P. 275–282.
4. Pinker, S. Speaker's sensitivity to rules of frozen word order / S. Pinker, D. Birdsong // *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*. – 1979. – № 18. – P. 497–508.
5. Roelofs, A. A spreading activation theory of lemma retrieval in speaking / A. Roelofs // *Cognition*. – 1992. – № 42. – P. 107–142.
6. Swinney, D. The access and processing of idiomatic expressions / D. Swinney, A. Cutler // *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*. – 1979. – № 18. – P. 523–534.

Ніна Нямковіч, Ніна Гаўрош

ЖАНОЧАЯ АФАРЫСТЫКА (ЧЫТАЮЧЫ І ПЕРАЧЫТВАЮЧЫ “СЛУЧАРЫНЫ”)

1. “Толькі багі судзяць гонар славянскай жанчыны”
Пяняццем “жаночая літаратура (лірыка, проза)” не здзівіш не тое што спакушанага крытыка, але і нават звычайнага чытача. Наша ўразуменне жаночай літаратуры трохпланавае: а) творы, напісаныя жанчынамі,

б) творы пра жанчын, в) творы для жанчын – гэта літаратура, у якой выражаны асаблівасці жаночага ўспрымання ўсяго і ўсіх, адметнасці нашых, жаночых, поглядаў і ацэнак. Пра жанчын і для жанчын многа і часта пішуць і яны самі, і мужчыны. Прычынна-вынікова-аргументаваная матывацыя на гэта наступная: жанчына – маці ўсяму і ўсім; “Женщины – это самый обсуждаемый на свете зверь” (В. Вульф), “Женщина глубже и подробнее чувствует самое себя, чем мужчина, по определению” (М. Валашын).

Афарыстыку (несумненна!) варта лічыць адным з састаўных складнікаў мастацкай літаратуры. Адсюль вывад: можна гаварыць не толькі шырока – жаночая літаратура, а і больш прыватна – жаночая афарыстыка.

Р. С. Нешта не сустрэўся нам выраз “мужчинская літаратура”. Не сустрэўся? Ці не існуе? Штуршок для роздуму...

2. “Сустрэч не перадорваюць”

Пошукі-знаходкі афарызмаў у творах беларускіх пісьменнікаў пачаліся са зборнікаў якраз паэтак – В. Аколвай (“Случарыны”) і Н. Мацяш (“Душою з небам гаварыць”). Гэта была адпаведная, падораная Богам сустрэча. І такая выніковая: россып афарыстычных выслоўяў амаль на кожнай старонцы.

Пра Нініны афарызмы напісана (гл. публікацыі М. Новік). Мы ж спынімся на афарыстычных выслоўях Валянціны. Колькі слоў пра сам зборнік “Случарыны”, пад назвай якога па-гаспадарску ўдакладнена: “Кніга паэзіі”. “Гэта своеасаблівы духоўны сповед і пошук новых паэтычных сродкаў” – так сказана ў анатацыі. А нам яшчэ вось што ўбачылася: 1) фальклорны пачатак, народная філасофія, жаночка-жаночая безабароннасць-моц; 2) усё пад знакам Радзімы-Случчыны: *случанская, Слуцк, случкія, случарыны, Случ, случанка, случары, Случ-Случка, Случаронак, Случарык, Дзед Случар, случарок*; 3) дзівосы і цікавосткі філасофска-афарыстычнай мовы: *Не чалом лёс, не чалом; Спозная праўда й каменю ў мазоль; Які прыгавор – такі і грэшнік*; 4) балючая скандэнсаванасць думкі недакаханай жанчыны: *За развітаннем – дзень невяртання; Ці ў падман сябе, ці ў разлад душы, што любоў – астрогам?; Хто любоў бароніць – таго й Божы помніць...*; 5) россып аказіяналізмаў: *краснагосць, зямніці, сіротна, перацвітаць, адсамочаны, незлюбелы, аднацэлы...* Пра вартасць і яркасць гэтай кнігі паэзіі скажуць і прозвішчы рэцэнзентаў: В. Зуёнак, Я. Пархута, В. Макарэвіч, М. Кенька, А. Сабалеўскі.

3. “Не на тое свеціць сонца – цені каб цяніці”

У навуковай літаратуры па тэорыі афарыстыкі апісваюцца адметныя рысы афарызмаў. Прасочым, як суадносяцца з гэтымі характарыстыкамі аколаўскія афарыстычныя выслоўі.

Першая прымета – глыбіня думкі; галоўнае тут, што аўтар, уздымаючы праблему, імкнецца падштурхнуць людзей да пошукаў шляхоў яе раш-

эння. Чытаем выслоўе, вылушчанае з верша пра няспраўджанае каханне, *Шырокія травы – вузкія ў пракосах* (с. 18)*. Думка пра сілу і моц узаемнага пачуцця, якое дорыць неабсяжны прастор усяму жывому (*шырокія травы*), змяняецца ціхім жалем аб памерлым каханні (былі *шырокія*, сталі *вузкія*; раслі – цяпер у *пракосах*; скошана каханне – скошана доля).

Толькі жанчына так пранікнёна-пранізліва магла акрэсліць сутнасць і паследкі нязбытага: было, думалася, планавалася – не сталася... Парадокс: скандэнсаваная да бязмежнасці працэсуальнасць, дзе ні аднаго дзеяслова. Магутныя пагэтычкі нашай мовы, самабытная душа паэткі-філасафіні-жанчыны і нарадзілі яркае афарыстычнае выслоўе.

Спытаецца, а дзе ж праблема і шляхі яе вырашэння? Банальная, нават спрошчана, але справядліва: не ўмеюць людзі берагчы тое, што дорыць ім Бог, не хочуць працаваць над сабой, не жадаюць чуць душу другога, блізкага – адсюль і няшчасце, і нядоля, і сіроцтва. Каб змяніць сітуацыю, трэба навучыцца цаніць адно аднаго, думаць пра будучае не толькі сваёй сям’і, але і ўсяго грамадства. Афарыстычнае выслоўе як арыенцір для выхавання.

Другая прымета – абагуленасць. Афарызм узякае ў выніку сінтэзу шматлікіх фактаў і меркаванняў і справядліва лічыцца вывадам, заключэннем, правілам. Абагульненне, групуючыся на значным жыццёвым вопыце, садзейнічае глыбіні і праўдзівасці сказанага. Толькі ведаючы, што сокал – сімвал сонца і святла, перамогі і гонару, абароны і свабоды, волі і мудрасці, храбрасці і сілы, лоўкасці і мужнасці, сустрэкаючы рыцараў-мужчынаў, ацэньваючы іх учынкi, можна было напісаць *Калі плачуць сокалы – то і гром моўчыць* (с. 129).

Трэцяя прымета – кароткая форма (толькі хто і калі вызначыў ці вызначыць колькасныя дэказыкі гэтай “кароткасці”?!). Гранічная кароткасць выкладу, згушчанасць, кампрэсія думкі паглыбляе змест афарызма, а то і можа надаваць выслоўю пэўную долю загадкавасці, нават інтрыгі, што актыўна прыцягвае да яго ўвагу. І чыстая прагматыка: кароткае выслоўе лягчэй запамінаецца.

Ілюстрацыяй да сказанага з’яўляецца парадаксальнае *Плыць каменю цяжка* (с. 159). Камень, як вядома, плывці не можа: ён цяжкі і – па законах фізікі – патоне. Гэта калі камень “правільны”, як і ўсе камяні. Вось тут і з’яўляецца інтрыга, загадкавасць, што нацэльвае чалавека на роздум. Афарызм спрацоўвае.

Чацвёртая прымета – закончанасць, завершанасць думкі, што дэманструе самадастатковасць выслоўя: яму не патрэбна кантэкставае ак-

---

* Тут і далей цыт. паводле: Аколава, В. Случарыны. Кніга паэзіі // В. Аколава. – Мінск: Польша, 1994. – 429 с.

ружэнне. Афарызм жыве ў адзіночку – здзіўляе, трывожыць, будзіць эмоцыі, выходзіць, адкрывае таямніцы... Яркім прыкладам гэтага ракурсу афарыстычнага выслоўя з’яўляецца аколаўскае *Што ёсць Суды – Багі не вінаваты* (с. 430). Відавочная тут алюзія з Божым судом. Ён будзе адзін-адзіноткі для кожнага і наступіць пасля завяршэння нашага жыццёвага шляху. Аднак жа пакуль зямнем, робім памылкі, крыўдзім людзей, здраджваем ідэям і ідэалам, таксама мусім стаць перад Судом – судом сумлення, судом гонару і годнасці. Афарызм і пра тое, што лёс наш вызначаны Богам, але адценні і колеры ў яго (лёс) мы ўносім самі.

Пятая прымета – адточанасць, адрыхтаванасць думкі, што падразумывае гранічную дакладнасць, выразнасць, яснасць, праўдзівасць, даведзеныя да дасканаласці. Па-народнаму проста, амаль парэміяна гучыць *Хай салодзіць думка, калі плод гарчыць* (с. 132). Празрыстасць зместу афарызма настолькі яўная, што расшыфроўка-раскадзіроўка яго непатрэбная.

Шостая прымета – мастацкасць, якая дасягаецца прычымненнем разнастайных эмацыянальных і стылістычных сродкаў. Афарызм павінен быць не толькі мудрым па змесце, але і прыгожым па форме. Мяркуем, што прыгожа-мудрая вартасць выслоўя *Міг і вечнасць – святога зарубкі!* (с. 357) у яго канстатацыйнай лаканічнасці.

Такім чынам, афарыстычныя выслоўі В. Аколавай яркія і запамінальныя як па форме, так і па змесце. Яны ўражваюць сваім філасофскім роздумам з ноткамі жаночага бачання і ўстрымання свету. А мова іх – гэта і вербальны, і кагнітыўны плач аджостравання сацыяльнакультурнага, унікальна-асобаснага вопыту паэтэсы.

4. “Не параньцеся Словам лаэта!”

Любы мастацкі твор – гэта адзінства формы і зместу. “Содержание есть не что иное, как переход формы в содержание, форма есть не что иное, как переход содержания в форму” (Гегель). Падборка-калекцыя афарыстычных выслоўяў В. Аколавай са “Случарын” як мага лепей пацвярджае гэты справядлівы тэзіс.

Ад пракажонага з язвай невылечнай, свяча не ўспыхне (с. 275). *Шчырасць – гэта праз мудрасць дарога* (с. 276). *З жалю жалю – не жыць, а дажываць* (с. 337). *На скрыжаванні дабрыні і зла і ў грэшнага – святмя – ёсць памылкі* (с. 339). *Бязроднасць гневіць камяні* (с. 346). *Бывае, і відавочна – ад сляпога народзіцца* (с. 429). *Не пазычаюць зоркі зорак* (с. 252). *Мудрасць для маладосці, жыццё, не ўшкадуі!* (с. 308). *За любоў не судзі людзей!* (с. 355). *Душа – са Сповідзяў, а не з пракляццяў* (с. 302). *Жаноцкасць да капрызлівасці – тайна* (с. 332). *Дараваць – не для кожнага гонар* (с. 338). *Не тое святло, што ў цемры было, – а тое, што сэрцу дорана* (с. 151). *Летшыя думкі і словы з маўчання* (с. 202). *Хто навучаны болем – маліцца часцей – і маленькаму ічасцю быў радасна рады!* (с. 334). *Многа прыкаханага – а любоў адна* (с. 129). *Да сваёй любові чужань не ўлучы*

(с. 313). *Ад кахання да расстання – дарога тая, што праз нас* (с. 331). *Любові ўсе роўныя з роўных* (с. 349). *Спрэчкі з лёсам – найчарней смалы* (с. 146). *Што згублена – лёс не вяртае* (с. 349). *Мы на Зямлі па-рознаму святыя* (с. 429).

Крыху лічбавай канкрэтыкі. Са “Случарын” (429 старонак тэксту) выпісана больш за 120 афарыстычных выслоўяў. Гэта выразы розныя па тэматыцы, па насычанасці эмоцыямі, па ступені высвечанасці праблем. Такія яны, багатыя і дакладныя, гнуткія і адначасова ўстойлівыя, жаночыя і агульначалавечыя афарызмы В. Аколавай.

Р. С. Ці ёсць тое, што можа напісаць толькі жанчына і ніколі не зможа напісаць мужчына? Яшчэ адна задачка.

5. *“Абароньвайся, Слова, сабою!”*

На с. 232–234 “Случарын” верш “Да Фёдара Янкоўскага ў госці”. Тэкст канцэптואльны: аўтарка выключна дакладна высвеццла сутнасць асобы Фёдара Міхайлавіча, яго сэнс і духоўнасць. Чытаем верш, а чуем Фёдара Міхайлавіча: *“Грошы ўціснуць і мову ў інтрыгі”*, *“Беларускія мудрыя кнігі не замкне палітычны замок!”*, *“Беларускія веку пазыты над хлуснёю і подласцю над!”*, *“Беларускі народ – не паперкі, не духоўны сляпенькі туман”*, *“Беларусь – над малітвамі Бога.”*, *“Беларусь аб сусвет не парань”*, *“Абароньвайся, Слова, сабою!”*.

Настаўнік, грамадзянін, пісьменнік Янкоўскі жыў клопатам пра Радзіму і народ, пра яго культуру і мову пра духоўнасць і веру. Гэты перажыванне вельмі дакладна перададзены ў вершы. Аднак была і настойлівая светлая надзея, што *“І ў вялікую славу княгіні ад прастола вякоў падвядзе мову родную, што не загіне ні ў Сягонні, ні ў Заўтрашні Дзень!”*.

Анжэліка Садоўская, Таццяна Пучынец

КАМПАНЕНТ ХЛЕБ ВА ЎСТОЙЛІВЫХ МОЎНЫХ ВЫРАЗАХ БЕЛАРУСАЎ: СЕМАНТЫЧНАЯ РЭАЛІЗАЦЫЯ

Не прыходзіцца даводзіць, наколькі важным артэфактам для матэрыяльнай і духоўнай этнакультуры беларусаў з’яўляецца *хлеб*. Ён быў асноўным прадуктам харчавання беларускіх сялян, “галавой”, “гаспадаром” ва ўсякай ядзе і гаспадарцы, без хлеба не елі аніводнай стравы і не выходзілі з хаты, хлебам-соллю сустракалі гасцей, ён стаў сімвалам дабрабыту, дастатку, шчасця, квінтэсенцыяй дабра і неад’емнай часткай разнастайных магічна-рытуальных практык.

Аб’ектам нашай увагі стала семантычная рэалізацыя кампанента-лексемы *хлеб* у складзе фразеалагічных і парэміялагічных адзінак беларускай мовы. У шэрагу лексікаграфічных даведнікаў устойлівых моўных выразаў намі вылучана больш за 200 фразеалагізмаў і парэмій, у якіх кампанент *хлеб* рэалізуе наступныя значэнні: